

УДК 343.9.024: (311:34):354.31(477)

О.В. Одинцова

**ВІДБИТТЯ ХАРАКТЕРИСТИК
ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
У КРИМІНАЛЬНІЙ СТАТИСТИЦІ
МВС УКРАЇНИ ЗА 2002-2011 РР.**

Стаття присвячена аналізу кримінальної статистики МВС України за 2002-2011 рр. про організовану злочинність на предмет того, які характеристики організованих груп та злочинних організацій знаходили своє відображення у ній, а також виявленню основних тенденцій розвитку, характеристиці структури зареєстрованої організованої злочинності, питомої ваги останньої у структурі зареєстрованої злочинності.

Ключові слова: *кримінальна статистика про організовану злочинність, організовані групи, злочинні організації, тенденції розвитку зареєстрованої організованої злочинності, структура зареєстрованої організованої злочинності.*

В статье осуществлен анализ уголовной статистики МВД Украины об организованной преступности за 2002-2011 гг., позволивший выявить, какие характеристики организованных групп и преступных организаций находили свое отражение в ней, основные тенденции развития, охарактеризовать структуру зарегистрированной организованной преступности, определить удельный вес последней в структуре зарегистрированной преступности.

Ключевые слова: *уголовная статистика об организованной преступности, организованные группы, преступные организации, тенденции развития зарегистрированной организованной преступности, структура зарегистрированной организованной преступности.*

The article presents the analysis of criminal statistics during 2002-2011. It makes possible to identify characteristics of organized groups and criminal organizations what is represented in it, main trends of its changing, to characterize structure of registered organized crime, to determine its rate in the structure of registered crimes.

Key words: *criminal statistics of organized crime, organized groups, criminal organizations, progress of the registered organized crime trends, structure of the registered organized crime.*

Отримання науково обґрунтованого уявлення про стан та динаміку злочинності в Україні, зокрема про організовану злочинність (далі – ОЗ), є одним із головних завдань сучасної кримінологічної науки [4, с. 9]. Одним із напрямів реалізації зазначеного завдання, а також складовою кримінологічного моніторингу, є аналіз офіційної статистики про злочинність [1, с. 146-165].

У спеціальній літературі підкреслюється, що сучасні статистичні дані про злочинність далеко не завжди є репрезентативними та повними. Про недоліки кримінальної статистики, як джерела кримінологічної інформації, писали вітчизняні кримінологи А. П. Закалюк, В. Ф. Оболенцев, В. І. Поклад, І. О. Христин, О. Ю. Шостко, зарубіжні дослідники А. І. Долгова, В. В. Лунєєв, Б. Я. Гаврилов, А. М. Ларін, А. Мерзляков, С. Расторопов, С. Щерба, Г. Курі тощо. Ще у більшій мірі це стосується ОЗ, яка включає в себе різні за ступенем стійкості, організованості, спеціалізацією та іншими характеристиками організовані злочинні об'єднання (далі - ОЗО). Однак не всі вони знаходять своє відображення у кримінальній статистиці.

Дана публікація має на меті визначити, які характеристики організованих груп (далі - ОГ) та злочинних організацій (далі - ЗО) знаходили своє відображення у кримінальній статистиці Міністерства внутрішніх справ України (далі - МВС України) у 2002-2011 рр.,¹ а на основі їх аналізу виявити основні тенденції розвитку, охарактеризувати структуру зареєстрованої ОЗ, а також місце останньої у структурі зареєстрованої злочинності. Адже аналіз статистичних даних про ОЗ здійснювався вченими переважно за 90-ті роки ХХ ст. або за кілька років першого десятиріччя ХХІ ст. [2, с. 429; 7, с. 7-9; 9, с. 19-25; 11, с. 55-62; 13, с. 341-347].

У формах статистичної звітності про ОЗ фіксуються відомості про кількість виявлених ОГ та ЗО, тривалість їхньої дії, загальну суму спричиненої шкоди, розміри вилученої зброї, боєприпасів, наркотиків, матеріальних цінностей, кількість членів об'єднання, вид їхньої співучасті, наявність корупційних, географічних зв'язків, про загальну кількість виявлених осіб, які вчинили злочини у складі виявлених ОЗО, їхні соціально-демографічні, кримінально-правові ознаки, мотиви злочинів, про кількість зареєстрованих злочинів, вчинених у складі ОГ чи ЗО, їх розподіл за ступенем тяжкості, за спрямованістю, за об'єктами злочинного посягання, кримінально-правова кваліфікація.

Аналіз даних кримінальної статистики МВС України про ОЗ за 2002-2011 рр. [4, с. 18, 22, 44, 164, 168-169; 12] дозволяє описати такі характеристики виявлених ОЗО.

На одну виявлену ОГ чи ЗО у середньому приходилось чотири виявлені особи, які вчинили злочини в їх складі. Отже, більшість об'єднань, виявлених підрозділами внутрішніх справ України, не

---

¹ У якості базового року було обрано саме 2002 рік тому, що це перший повний рік з якого діяв Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р.

мали складної структури. У 2002-2011 рр. одна ОГ чи ОЗ вчиняло у середньому 9,5 злочинів щорічно, а одна особа, яка входила до складу об'єднання, – 2,5 злочини кожного року.

У середньому майже три чверті об'єднань (73,3%) функціонувало до 1 року, менше однієї п'ятої (17,3%) діяло до 2 років, менше однієї десятої (8,8%) – від 3 до 6 років. Дуже незначну частку складали ОГ та ЗО, які діяли більше 6 років – у середньому 0,5%.

Питома вага виявлених ОГ та ЗО, що мали корупційні зв'язки, складала від 3-6% (у 2002-2008 рр.) до 10% (у 2009-2011 рр.), а у середньому – лише 5,4%. Питома вага ОГ та ЗО, що мали міжнародні зв'язки, складала від 4% до 10%, а у середньому – лише 6%.

З червня 2001 до липня 2010 рр. у кримінальній статистиці усі злочини, що вчинялись на території України, у тому числі ті, що вчинялись ОГ чи ЗО, за об'єктом посягання поділялись на дві групи: загальнокримінальної та економічної спрямованості.¹

Питома вага злочинів економічної та загальнокримінальної спрямованості у структурі ОЗ у середньому кожного року складає трохи більше однієї чверті (27,8%) та трохи менше трьох четвертих (72,8%) відповідно. Тобто на один злочин економічної спрямованості припадає майже три злочини загальнокримінальної спрямованості (72,8/27,8=2,6). Питома вага тяжких та особливо тяжких (далі – тяжких) злочинів у структурі злочинів, вчинених ОГ, ЗО, у середньому складає чотири п'ятих (79,3%), а злочинів невеликої та середньої тяжкості (далі – нетяжких) – одну п'яту (20,7%). Співвідношення нетяжких та тяжких злочинів зазначеної категорії становило 1:4 відповідно (79,3/20,7=3,8).

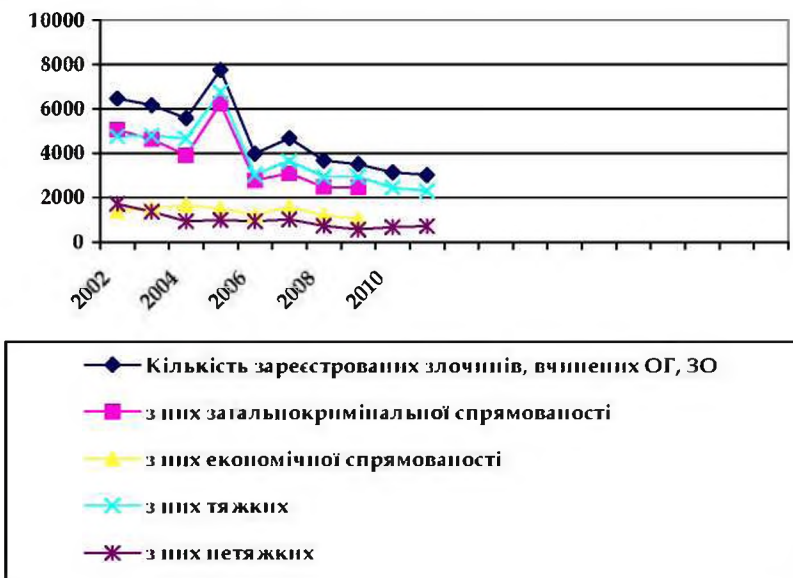
Як видно на діаграмі № 1, що відображає динаміку загальної кількості зареєстрованих злочинів, вчинених ОГ та ЗО, у 2002-2011 рр., а також окремо кількості відповідних злочинів загальнокримінальної та економічної спрямованості за 2002-2009 рр., кількості тяжких і нетяжких злочинів за 2002-2011 рр., три криві лінії повторюють одна одну за конфігурацією. Це кількість зареєстрованих злочинів, вчинених ОГ та ЗО, кількість зареєстрованих злочинів, вчинених цими об'єднаннями, загальнокримінальної спрямованості та кількість заре-

¹ Відповідно до вказівки Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Державної податкової адміністрації, Служби безпеки України щодо єдиного порядку обліку злочинів у сфері економіки щодо єдиного порядку обліку злочинів у сфері економіки № 12-157 окв. від 2.06.2004 р. У 2010 р. дана вказівка втратила свою чинність у частині розподілу злочинів за спрямованістю.

стерованих тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених ОГ та ЗО. Зокрема, збільшення та зменшення загальної кількості цих груп злочинів відбувалось у одні й ті ж самі роки. У 2005 р., 2007 р. ці зміни були доволі різкими, що наочно видно на діаграмі. Таким чином, "тон" задають тяжкі злочини та злочини загальнокримінальної спрямованості.

Діаграма 1

Динаміка кількості зареєстрованих злочинів, учинених ОГ та ЗО у 2002-2011 рр., кількості відповідних злочинів загальнокримінальної та економічної спрямованості окремо за 2002-2009 рр., кількості відповідних тяжких і нетяжких злочинів окремо за 2002-2011 рр.

Значну частку у структурі злочинів, учинених ОГ та ЗО, становлять крадіжки, розбої, паркозлочини, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Так, питома вага виявлених крадіжок, вчинених ОГ чи ЗО, у структурі всіх виявлених злочинів, вчинених зазначеними об'єднаннями, у 2002 р. складала майже третину всіх злочинів (31%), у 2003-2004 рр. - четверту частину (24% та 23%), у 2005-2011 рр. - у середньому 15%. Частка розбоїв у 2002-2004 рр. складала 8,5%, у 2005-2011 рр. - 4,1%. Тобто у 2005 р. намітилась і триває донині тенденція зниження питомої ваги крадіжок та розбоїв у структурі злочинів зазначеної категорії. Протягом 2002-2011 рр. залишається стабільною тенденція збільшення питомої ваги наркозлочинів з 10,9% (у 2002-2003, 2005 рр.) до 22,6% (2004, 2006-2011рр.). Частка привласнень, розтрата майна або заволодінь ним шляхом зловживання службовим становищем протягом 2002-2011 рр. коливалась від 3 до 7,8%, а у середньому складала 5,2%.

Дуже незначну питому вагу мають такі злочини, як захоплення заручників (у середньому 0,04%), хабарництва (у середньому 1,1%), створення злочинної організації (у середньому 0,3%), шахрайства з фінансовими ресурсами (у середньому 0,7%), бандитизм (у середньому 0,6%), вимагання (у середньому 1,1%), легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом (у середньому 1,4%), торгівля людьми (у середньому 1,9%), вбивства та замаху (у середньому 2,2%), вбивства, вчинені на замовлення (у середньому 0,12%), злочини у сфері незаконного обігу зброї (у 2002-2004 рр. у середньому 2,5%, у 2005-2011 рр. - 0,9%).

На підставі проведеного аналізу статистичних даних можна дійти висновку, що в них відображено ОЗО в основному невеликої чисельності, а значить з простою структурою, що найчастіше не мають корупційних та міжнародних зв'язків або ці зв'язки не виявляються, діють переважно до 1 року, переважно вчиняють злочини, які є тяжкими та (або) злочинами загальнокримінальної спрямованості.

Отже, усі інші питання, на які можна відповісти за допомогою методів статистичного аналізу, зокрема тенденції розвитку, питома вага у структурі злочинності в цілому, окремих її видів, рівень латентності та його зміни, регіональна специфіка, виявлення та вимірювання внутрішніх та зовнішніх кореляційних зв'язків ОЗ зі злочинністю у цілому та окремими її видами, іншими суспільними явищами, стосуються лише описаних вище ОЗО.

Розглянемо динаміку основних показників ОЗ у 2002-2011 рр.

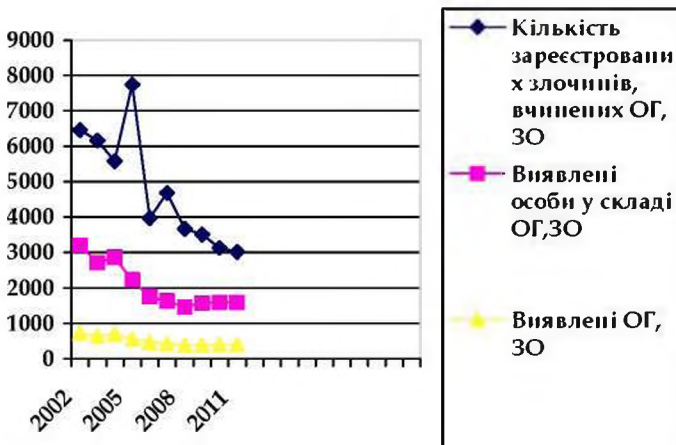
Таблиця 1

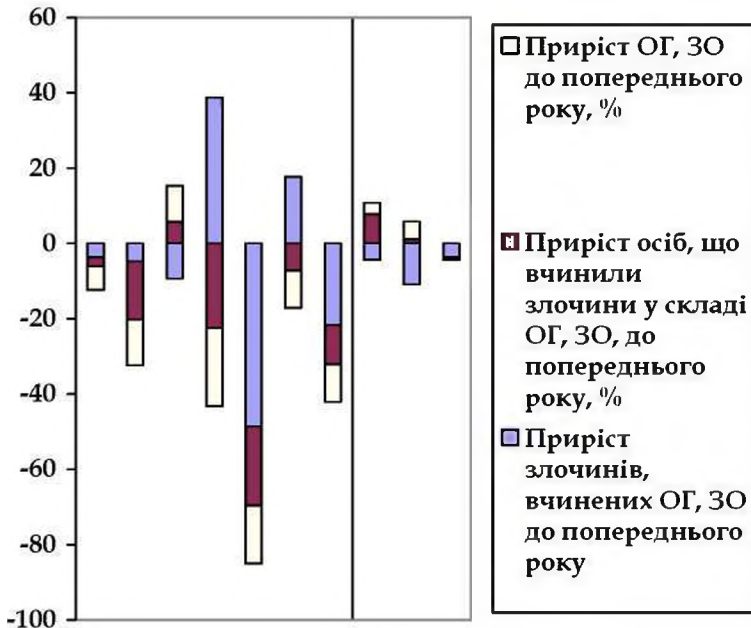
Динаміка ОЗ у 2002-2011 рр.

Періоди	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Виявлено ОГ та ЗО	722	634	695	551	466	420	378	379	397	395
Приріст до попереднього року, %	-6,2	-12,2	+9,6	-20,7	-15,4	-9,9	-10,0	0,3	4,7	-0,5
Зареєстровано злочинів, вчинених ОГ та ЗО	6467	6159	5582	7741	3977	4682	3670	3514	3135	3023
Приріст до попереднього року, %	-3,5	-4,8	-9,4	38,7	-48,6	17,7	-21,6	-4,3	-10,8	-3,6
Виявлено осіб, які вчинили злочини у складі ОГ та ЗО	3209	2707	2861	2220	1754	1628	1457	1570	1588	1584
Приріст до попереднього року, %	-2,4	-15,4	+5,7	-22,4	-21,0	-7,2	-10,5	7,8	1,1	-0,3

Діаграми 2.2, 2.3

Динаміка ОЗ у 2002-2011 рр.

Як видно із таблиці № 1 та на діаграмах №№ 2, 2.3, показники динаміки кількості в'язаних ОГ та ЗО, осіб, які вчинили злочини у їх складі, і самих злочинів відповідної категорії, протягом 2001-2011 рр. коливались у окремі роки під дією багатьох короткочасних обставин.

Розроблений у правовій статистиці метод згладжування рядів динаміки способом ковзної середньої [5, с. 151-152; 10, с. 145] дозволяє усунути випадкові коливання в окремі роки та виявити загальну тенденцію рядів динаміки. Сутність його полягає в тому, що кожний рівень ряду динаміки, замінюється середньою величиною, яка є сумою даного і сусідніх рядів. Ми будемо обчислювати середню за три роки. Кожна наступна середня величина обчислюється шляхом переміщення на один рівень ряду. Динамічний ряд усереднених величин вийшов більш згладженим, ніж реальний, але скорочений на один рівень на початку і на один рівень у кінці.

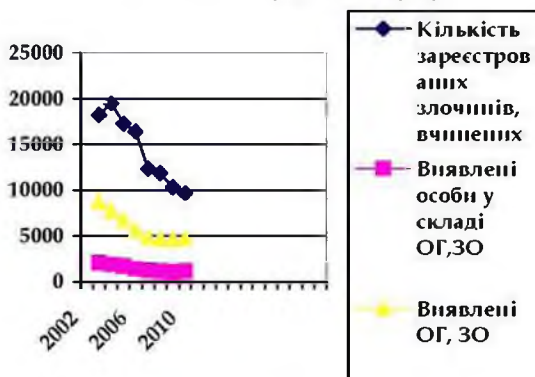
Таблиця 2

Динаміка ОЗ у 2002-2011 рр., розрахована способом ковзної середньої за три роки

Рік	Виявлено ОГ, ЗО	Зіттаджування за трьома роками	Виявлено осіб	Зіттаджування за трьома роками	Зареєстровано злочинів	Зіттаджування за трьома роками
2002	722	-	3209	-	6467	-
2003	634	2051	2707	8732	6159	18208
2004	695	1880	2816	7743	5582	19482
2005	551	1712	2220	6790	7741	17300
2006	466	1437	1754	5602	3977	16400
2007	420	1264	1628	4839	4682	12329
2008	378	1177	1457	4655	3670	11866
2009	379	1154	1570	4615	3514	10319
2010	297	1171	1588	4742	3135	9672
2011	395	-	1584	-	3023	-

Діаграма 3

Динаміка ОЗ у 2002-2011 рр., розрахована способом ковзної середньої за три роки

Представлені у таблиці № 2 розрахунки і тренд на діаграмі № 3 наочно відображають, що протягом 2002-2011 рр. була і залишається стабільною тенденція зменшення абсолютної кількості виявлених правоохоронними органами ОГ і ЗО, осіб, які вчинили злочини у їх складі, і самих злочинів відповідної категорії, причому достатньо значними темпами. Усього у 2011 р. порівняно з 2001 р. таких злочинів та осіб було виявлено у 2,2 рази менше, ОЗО – у 1,9 рази менше.

Особливої уваги заслуговує питання про питому вагу злочинів, вчинених ОГ та ЗО, у структурі загальної злочинності, у структурі групової злочинності злочинів окремо економічної та загальнокримінальної спрямованості.

Традиційно склалося, що питома вага злочинів, вчинених ОГ та ЗО, обчислюється від загальної кількості всіх зареєстрованих злочинів (розкритих та нерозкритих). Однак в правоохоронних органах нерозкриті злочини найчастіше не кваліфікуються за ознаками вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою. Отже, злочини, які знаходять своє відображення у кримінальній статистиці МВС України, як такі, що вчинені ОГ чи ЗО, у більшості випадків є розкритими. Тому, на нашу думку, коректніше обчислювати частку злочинів, вчинених ОГ чи ЗО, від кількості лише розкритих злочинів (див. таблицю № 5).

Таблиця 5

**Динаміка питокої ваги злочинів, вчинених ОГ та ЗО,
до загальної кількості зареєстрованих, розкритих злочинів**

Періоди	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна кількість зареєстрованих злочинів	450661	556351	520105	485725	420900	401293	384424	434678	500902	515833
Кількість розкритих злочинів	403284	не має даних	не має даних	335309	298306	303971	295918	298650	324483	319589
Зареєстровано злочинів, вчинених ОГ та ЗО	6467	6159	5582	7741	3977	4682	3670	3514	3135	3023

Питома вага до загальної кількості зареєстрованих злочинів, %	1,4	1,1	1,1	1,6	0,9	1,20	1,0	0,8	0,6	0,6
Питома вага до загальної кількості розкритих злочинів, %	1,6	-	-	2,3	1,3	1,5	1,2	1,2	1	1

У той же час питома вага злочинів, вчинених ОГ та ЗО, у структурі розкритих злочинів є дуже невеликою (в середньому - 1,4%), її коливання були незначними - лише на кілька десятих 1%.

Питома вага виявлених осіб, які вчинили злочини у складі ОГ та ЗО, до загальної кількості виявлених осіб, які вчинили злочини, є дуже незначною і в середньому складала 0,9 % (див. таблицю № 6).

Таблиця 6

Динаміка питомої ваги виявлених осіб, які вчинили злочини у групі, а також у складі ОГ чи ЗО, до загальної кількості осіб, які вчинили злочини

Періоди	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна кількість виявлених осіб, які скоїли злочини	270307	259721	260702	237187	214507	214093	207740	212090	226385	225517
Виявлено осіб, які вчинили злочини у групі	78722	72106	67611	54197	41647	37275	33902	35965	42889	44824
Питома вага до загальної кількості виявлених осіб, які вчинили злочини, %	34,1	27,8	26	22,8	19,4	17,4	16,3	17	19	19,9

Виявлено осіб, які вчинили злочини у складі ОГ чи ЗО	3209	2707	2861	2220	1754	1628	1457	1570	1588	1584
Питома вага до загальної кількості осіб, які вчинили злочини, %	1,2	1,0	1,1	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7

До того ж намітилась та залишається стабільною тенденція зниження питомої ваги осіб зазначеної категорії, а також осіб, які вчинили злочини у групі. На підставі цих даних можна зробити висновок, що органи внутрішніх справ України ведуть боротьбу переважно з особами, які вчиняють злочини індивідуально.

На жаль, не можна співвіднести між собою наведені відомості, про кількість злочинів, вчинених ОГ чи ЗО, з даними про кількість злочинів, вчинених у групі. Це обумовлено наступним. Диспозиції не всіх статей чинного КК України, що передбачають злочини, які можуть бути вчинені організованою групою чи злочинною організацією, містять особливо кваліфікуючу ознаку "вчинення злочину організованою групою". За її відсутності злочини зазначеної категорії мають бути кваліфіковано за найбільш тяжкою наявною ознакою: "вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою" чи "вчинення злочину групою осіб". Тому у статистичну графу про злочини, вчинені "у групі", включаються злочини, вчинені не лише групами осіб, групами осіб за попередньою змовою, але й ОГ та ЗО, і відокремити їх один від одного неможливо.

Злочини, які протягом 2001-2009 рр. знаходили своє відображення у кримінальній статистиці МВС, як злочини економічної спрямованості, у переважній більшості також були розкритими. Це пов'язано з тим, що правоохоронні органи намагаються не реєструвати "неперспективні" злочини економічної спрямованості, оскільки вагома частка злочинів цієї категорії відноситься до злочинів "без жертв". Приховати від обліку злочини загальнокримінальної спрямованості складніше.

На підставі наведених аргументів ми вважаємо, що некоректно обчислювати питому вагу злочинів, вчинених ОГ чи ЗО, загальнокримінальної спрямованості у структурі злочинів зазначеної спрямо-

ваності через їхню непорівнюваність. І відповідно коректно обчислювати питому вагу злочинів економічної спрямованості, вчинених ОГ чи ЗО, у загальній структурі злочинів економічної спрямованості. Ці дані є приблизно порівнянними.

Таблиця 7

Динаміка питомої ваги злочинів економічної спрямованості, вчинених ОГ та ЗО, до загальної кількості зареєстрованих злочинів економічної спрямованості

Періоди	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Загальна кількість зареєстрованих злочинів економічної спрямованості	42387	43203	44171	45107	42606	42755	38607	36634
Зареєстровано злочинів економічної спрямованості, вчинених ОГ та ЗО	1405	1531	1671	1511	1203	1578	1194	1046
Питома вага до загальної кількості зареєстрованих злочинів економічної спрямованості, %	2,5	3,5	3,8	3,4	2,8	3,7	3,1	2,9

Питома вага злочинів економічної спрямованості, вчинених ОГ та ЗО, у структурі злочинів економічної спрямованості залишалась приблизно на одному рівні та у середньому складала 3,2%.

Таким чином, у даній статті було здійснено аналіз статистичних даних МВС України про ОЗ за 2002-2011 рр. Було охарактеризовано кількісні параметри злочинів ОГ та ЗО, які знаходять в них своє відображення, виявлено тенденцію зменшення рівня їхнього вичиття, а також виявлення осіб та злочинів відповідної категорії майже у 2 рази. Крім того, було розглянуто структуру зареєстрованої ОЗ та її місце у структурі зареєстрованої загальної злочинності. Чи відповідають дійсності зазначена тенденція розвитку, чим обумовлені такі тенденції розвитку, як зниження питомої ваги крадіжок, наркозлочинів у структурі зареєстрованої ОЗ, тощо, на підставі лише кримінальної статистики, сказати не можна. Однак ці та інші відомості можуть слугувати відправною точкою при більш глибокому дослідженні окреслених проблем.

На нашу думку, зазначені дані мають значення для дослідження не ОЗ в цілому, а простих ОЗО, які вчиняють злочини загальнокримінальної спрямованості та (або) тяжкі злочини, у першу чергу, крадіжки, розбої, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, наркозлочини.

До того ж, наведений аналіз ще раз вказує на необхідність розробки сучасною кримінологією проблематики, пов'язаної з пошуком нових джерел кримінологічної інформації про ОЗ, удосконаленням використання вже відомих кримінологічних джерел про цей вид злочинності.

Використана література:

1. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : [монографія] / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. - Х. : ХНУВС, 2011. - 308 с.
2. Дремін В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монографія / В. Н. Дремін. - Одеса : Юридическая литература, 2009. - 613 с.
3. Закалюк А. П. Курс української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. - К. : Видавничий дім "Ін Юре", 2007. - Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. - 2007. - 712 с.
4. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001-2005 роки: Стат. зб. - К., ВПЦ МВС України, 2006. - 201 с.
5. Кальман О. Г. Правова статистика : навч. посібник [для юрид. вузів і фак.] / О. Г. Кальман, І. О. Христич. - Харків : Право, 1999. - 204 с.
6. Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття // Інформаційний бюлетень Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України. - К., 2002. - № 5. - С. 5-29.
7. Криміногенна ситуація в Україні: оцінка, тенденції, прогноз : [Зб. статистики] / МВС України. - К., 2002. - 38 с.
8. Кримінологія: [учебник для вузов] / [Ванюшкин С. В., Гришко А. Я., Демидов Ю. Н. и др.] ; под общ. ред. А. И. Долговой. - [3-е изд., перераб. и доп.] - М. : НОРМА, 2007. - 912 с.
9. Кулік О. Г. Організована злочинність в Україні у 1990-2000 роках: визначення та основні тенденції / О. Г. Кулік // Науковий вісник НАВСУ. - 2002. - № 5. - С. 19-25.
10. Правова статистика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [М. Ю. Валуїська, А. С. Лукаш, С. Ю. Лукашевич та ін.] ; за ред. В. В. Голіни. - Х. : Право, 2009. - 196 с.

11. Психологічні особливості ОЗО (використання психологічних знань у протидії організованої злочинності): наук.-практ. посіб. / За ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 436 с.
12. Статистика МВС України.
13. Чаплинський К. О. Організована злочинність в Україні / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – № 3. – С. 341-347.
14. <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134>